

Laermans, R., De Cauter, L. en Vanhaesebrouck, K. (2016). *Klein lexicon van het managementjargon. Een kritiek van de nieuwe newspeak*. Berchem: EPO

Rob Devos*¹

George Orwell lanceerde de term ‘Newspeak’ in 1984. Hij voorzag zijn roman van een appendix met de titel *Beginselen van Nieuwspraak*. Orwell schrijft daar: “Nieuwspraak was niet louter bedoeld als een expressiemiddel voor de wereldbeschouwing en de denkgewoonten die eigen waren aan de aanhangers van Engsoc, maar moest ook alle andere manieren van denken onmogelijk maken.” *Newspeak* bevat zowel een nieuw vocabularium als een nieuwe grammatica. De term heeft bij Orwell een politieke betekenis, want het is de officiële taal in de totalitaire partijstaat.

Hier ligt de link met de managerstaal. De ondertitel van het *Klein Lexicon van het managementjargon* luidt: *Een kritiek van de nieuwe Newspeak*. De auteurs plaatsen het citaat van Orwell trouwens als motto bij hun boek (p. 6); zij laten de verwijzing naar Engsoc weg, want het gaat om nieuwe *Newspeak*. Zij stellen dat de neoliberale ideologie steevast gebruik maakt van managerstaal als een propaganda-instrument om ons denken en doen te beïnvloeden. De heersende neoliberale mentaliteit, méér nog: dit seculiere geloof - ‘credit’ en ‘credibiliteit’ zijn afgeleid van *credere*, geloven (p. 183) -, met zijn verering van de ondernemer als maatschappelijke held omdat hij beschouwd wordt als de voornaamste producent van economische meerwaarde (een personencultus die voortkomt uit de utopie van de vrije markt), is een *pensée unique* geworden. Het dominante marktfundamentalisme heeft iets totaliserends en bijgevolg iets totalitairs (p. 8). Het is het voorlopige eindpunt van ‘de grote transformatie’, de inbedding van de maatschappij in de economie, waarvan Karl Polanyi reeds sprak in 1944.

Het boek is, zoals een traditioneel lexicon of encyclopedie, alfabetisch opgebouwd: van A (*assesment*) tot Z (*zelfevaluatie*). Allemaal *buzzwords*, met uiteraard ook veel afko’s. Door de interne verwijzingen via pijltjes (→) binnen elk lemma ontstaat daarbij een heel netwerk van woorden. Je kunt in principe om het even waar beginnen te lezen om te dwalen en te verdwalen in het neoliberale taalrhizoom, dat daardoor meteen het stempel krijgt van “*een gesloten, ja bijna claustrofobisch universum*” (p. 9). Nu is een lexicon of encyclopedie volgens Van Dale een beschrijvend, voorlichtend woordenboek. Dit *Klein lexicon van het managementjargon* (titel) wil echter ook *Een*

* rob.devos@kuleuven.be

¹ Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven

kritiek van de nieuwe Newspeak (ondertitel) formuleren. In welke zin kan een lexicon tevens een kritiek zijn?

De auteurs beweren dat zij niet gaan moraliseren maar via ironie de ogen openen. “*Ironische kritiek is een wapen tegen de onbewuste, naïeve ideologie van de idées reçues*”, schrijven zij in het Voorwoord met de sprekende titel *Mondhygiëne voor managers* (p. 8). Onder het lemma *lobbying/lobbyist* staat een mooi voorbeeld van dergelijke ironische eyeopener. Lobbyen, schrijven zij, is proberen de politiek en het beleid te beïnvloeden, hetgeen meestal gebeurt door grote bedrijven. “*De beeldspraak gaat terug op het rondhangen in de lobby’s, de voorhallen en wandelcentra van de machtscentra. Lobbyisten zijn dus hangvolwassenen.*” (p. 114) Mooi! Of nog: “*Bij het woord leadership moet je aan een vlaggenschip denken, met aan het roer een captain of industry.*” (p. 113) “*Trendwatcher: de postmoderne versie van het Grieks orakel.*” (p. 169) Dat zijn de sterkste passages. Ironie beschrijft met een glimlach, ze relateert en relateert meteen zichzelf. Over hun eigen lexicon schrijven de auteurs onder het lemma *unique selling point*: “*Toegepast op het product dat u thans in handen heeft, is de producent een uitgever, en de consument de boekenkopende lezer. Hem of haar wordt dus iets aangeboden waar hij of zij niet aan kan weerstaan wegens dat unieke verkoopargument: een → dynamisch, → kostenefficiënt, → marktconform, → ondernemend, en → transparant boekje, een academische → spin-off met een breed → draagvlak.*” (p. 171) Inderdaad, dit is een sexy boekje met een ‘*Je ne sais pas quoi*’, de auteurs hebben een enorm potentieel.

Maar in alle ernst, hier is meer aan de hand. De auteurs willen ontmaskeren en bewustmaken. Zij beschouwen het neoliberalisme als een ideologie. Hun ambitie is een ideologiekritiek. Zelfs een terechtwijzing hoort daarbij. Niet moraliseren? “*Wij zijn allemaal potentieel dan wel reëel medeplichtig aan de hegemonie van het neoliberalisme.*” (p. 194) “*Al wie het woord ‘corebusiness’ in de mond neemt, is aan een gewetensonderzoek toe.*” (p. 56, mijn onderlijningen). Michel Foucault, naar wiens colleges met sympathie verwezen wordt, pleitte er evenwel juist voor het neoliberalisme niet als een ideologie, maar als een bestuursstijl te analyseren.² Ideologie roept onvermijdelijk de sfeer op van dwang, dwaling en bedrog. Waarom wordt hier dan toch geopteerd voor de term ‘ideologie’? Daar zijn, volgens de auteurs, drie redenen voor. (1) Vooreerst is het neoliberalisme eendimensioneel. Het is een paneconomisme. Alles is gericht, en moet gericht zijn op winstmaximalisatie, ja, als *return on investment* van *human capital*. Zijn dwingende mensvisie - “*een voortdurende hersenspoeling*”

2 Foucault beschouwde het als zijn verdienste dat hij in zijn machtsanalytiek gebroken had met de ideologieproblematiek. Hij meent dat de ideologiekritiek vastzit aan een negatief machtsconcept. Op die manier breng je de werkelijke, complexe machtheffecten niet in kaart. Als het neoliberalisme berust op bedrog en verbod, dwang en manipulatie, hoe verklaar je dan trouwens zijn enorme fascinatie? De auteurs botsen zelf op dit probleem. Zij schrijven onder het lemma ‘*markt*’: “*Eigenlijk is het vreemd dat ‘het marktisme’ zo vlotjes ingang vond.*” (p.118)

(p. 9) - gaat uit van een concurrentieel hyperindividualisme.³ Die ideologie dringt de politiek binnen, maar ook de met overheidsmiddelen ondersteunde derde sector (het onderwijs, de gezondheidszorg, de sociale huisvesting,). Ze verdrukt overal authenticiteit (te standaardiseren noch te kwantificeren) persoonlijke kwaliteiten (bv. vorming, vakmanschap, enthousiasme), ecologische en sociale waarden (bv. loyaliteit, vertrouwen, zorg, solidariteit, rechtvaardigheid). Human Resources Managers zijn pseudo-wetenschappelijke wijsneuzen, hun evaluaties het toppunt van hypocrisie. Over HRM staat er: “*De Newspeak waarmee men ons om de oren slaat is de hocuspocus van deze nieuwe vorm van manipulatie en exploitatie van werknemers.*” (p. 100) Ook andere auteurs bestempelen het neoliberalisme als besmet en besmettelijk, verderfelijk, pervers, zelfs obscene. (2) Verder legitimeert het neoliberalisme de bestaande sociale ongelijkheid. Een ideologie reproduceert de heersende kapitalistische verhoudingen, maar daarenboven legt “de utopie van de vrije markt”, zoals Hans Achterhuis schrijft, een claim op de toekomst. (p. 191) *TINA, There is no Alternative*. (3) Ten derde is het managementjargon ideologisch omdat het schijnbaar ideologieloos opereert. Af en toe komt het onverbloemd uit de hoek: ‘assessment’ en ‘bedrijfsmatig werken’ zijn termen die zeggen wat ze zeggen (p. 10), maar ‘creatieve destructie’ wordt dan weer opgesmukt tot ‘disruptieve innovatie’ (p. 57). Het neoliberalisme presenteert zichzelf als rechts noch links, *evidence-based*, maar dat is “*schone schijn en dus ideologie*” (p. 45). Het beroept zich op gezond verstand (p. 47). Wie, behalve “*socialdemocratische fossielen*” (p. 29), “*dogmatische querulanten en eeuwige kankeraars*” (p. 69) of hooguit “*ouderwetse humanisten*” (p. 78), heeft bezwaren tegen het mantra van behoorlijk of consensueel bestuur? Daarvoor moet uiteraard ‘voldoende draagvlak’ gecreëerd worden. “*Geïnspireerd door de geest van het managerialism huldigt de hedendaagse politicus of bestuurder een wezenlijk apolitieke visie op besturen. Die aanname is echter een fictie: politiek bestaat enkel bij gratie van de confrontatie van uiteenlopende meningen.*” (p. 47)⁴

Dringend tijd om te ontwaken, bewust te worden! *Sapere aude!* Maar beseffen ‘wij’ intussen niet de nefaste effecten van het *managerialism*? Onze lichamen protesteren. De vraag is echter wat wij eraan en ertoe doen. Veel ruimte voor verzet laten de auteurs niet, gegeven het repressieve karakter van de overal aanwezige ideologie. Zij wijzen op een aantal paradoxen, maar hebben weinig aandacht voor echte breuklijnen en tegenstellingen binnen het ideologische veld. Het neoliberalisme lijkt een monolithisch, haast totalitair systeem, het managementjargon is quasi-Orwelliaanse *Newspeak*. De ‘tactieken van het alledaagse’ (De Certeau) laten uiteindelijk de impact van de assessmentcultuur onverlet (p. 24). In het lemma ‘*win-winsituatie*’ bespreken Laermans, De Caeter en Vanhaesebrouck tegenbewegingen die focussen op wederkerigheid en

3 Gielen, P. (2013). *Repressief liberalism*. Amsterdam: Valiz.

4 Arendt, H. (2005). *The Promise of Politics*. New York: Schocken; Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Abingdon: Routledge; Rancière, J. (1995). *La Mésentente. Politique et Philosophie*. Paris: Galilée.

samenwerking in plaats van op individueel ondernemerschap en competitieve marktwerking. Die brede waaier aan initiatieven, bij voorbeeld de *opensource*-beweging, *peer2peer*-initiatieven, *urban farming* en repaircafés, vaart onder de algemene vlag van ‘commons’.⁵ Maar de hoop die hieruit mogelijks spreekt, is aan twijfel onderhevig. *Misschien* wijst de herontdekking van het gemeengoed op een betere toekomst. De vraag blijft evenwel: “Wijst het grote aantal aan hoogopgeleiden binnen het nieuwe communalisme op een avant-garde of een modetrend?” (p. 177) Kijk naar bestaande structuren van medezeggenschap of participatie: repressieve tolerantie alom.⁶ De auteurs maken zich alleszins weinig illusies. Enkele jaren terug sprak Colin Crouch al over “het vreemde niet-overlijden van het neoliberalisme”.⁷ Laermans, De Caeter en Vanhaesebrouck hopen dat hun *Lexicon* “een opsteker mag zijn voor de aanhangers van de kritische rede en vooral ook een toolkit voor wie in bedrijf of organisatie aan de juiste weg wil timmeren.” (p. 195)

5 Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons*. Cambridge: Cambridge University Press; Dardot, P. & Laval, C. (2014). *Commun. Essai sur la révolution au XXIe siècle*. Paris: La Découverte.

6 Serge Audier probeert de complexe problematiek van de neoliberalismen (meervoud) te reconstrueren (*Néo-libéralismes*, Paris: Grasset, 2012). In *Penser le néolibéralisme. Le moment néolibéral, Foucault et la crise du socialisme* maakt de aimabele en erudiete historicus zich behoorlijk druk over de interpretatie van Foucault als voorspeller en radicale criticus van het huidige neoliberalisme. Foucault bestempelde zijn eigen boeken als gereedschapskisten, maar dat legitimeert volgens Audier nog geen slordige en tendentieuze lectuur. Hij betoogt dat het huidige gebruik van Foucault diens colleges leest vanuit andere problematieken, bij voorbeeld Herbert Marcuse en/of Guy Debord. Foucaults ‘eigen’ problematiek wordt daardoor verduisterd, en een reconstructie daarvan is ook, en minstens even waardevol. Audier biedt alleszins een interessante en tegendraadse visie.

7 Crouch, C. (2011). *The strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.